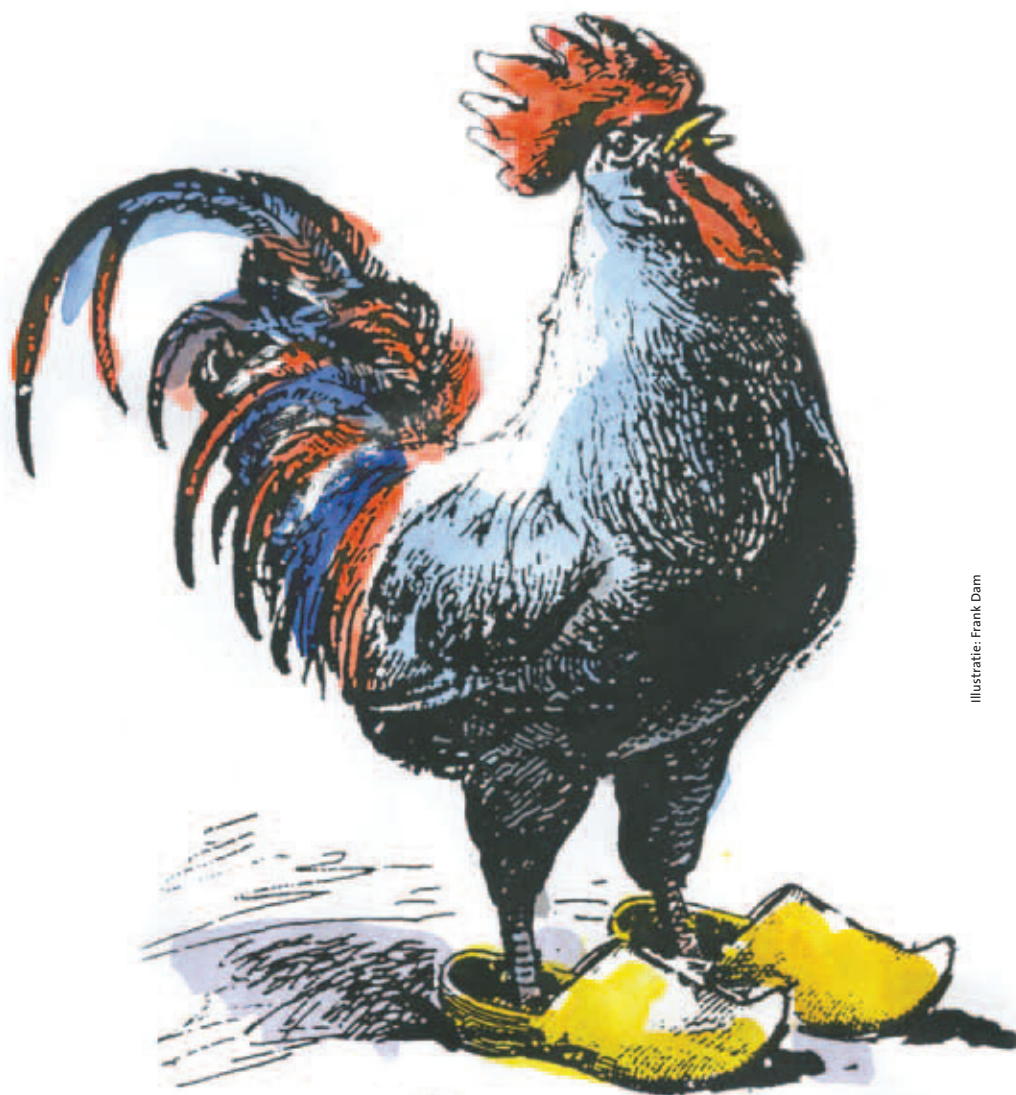

Van harpe tot loterie

Nederlandse leenwoorden in het Frans

Het Nederlands wemelt van de Franse leenwoorden – dat is wel algemeen bekend. Maar omgekeerd heeft het Frans ook van ons geleend: *fauteuil* en *boulevard* komen van *vouwstoel* en *bolwerk*. En zo zijn er veel meer voorbeelden.

NICOLINE VAN DER SIJS

Illustratie: Frank Dam

C*anifichtône* of *kanifechtone*. Dat is het woord dat Luikenaren gebruiken voor ‘idiot’, en dan vooral ‘iemand uit Vlaanderen’. In 1999 nam de Waalse zanger Bob Dechamps (1914-2002) een spotlied op getiteld ‘Kanifechtone’. Het is te vinden op YouTube, en daar is ook te horen hoe het bij het publiek tot grote hilariteit leidt. Helaas kan ik er geen woord van verstaan, wat enigszins ironisch is, want *Kanifechtone* is een verbastering van het Nederlandse ‘(Ik) kan niet verstaan.’ Het woord is in Wallonië en Noord-Frankrijk overgenomen ter aanduiding van een Vlaming of Hollander die telkens als hij in het Frans wordt aangesproken dit zinnetje zegt; *canifichtône* kreeg daardoor de betekenis ‘Sorry, wat zeg je?’, en werd vervolgens gebruikt voor degene die het zinnetje bezigt.

Het voorbeeld *canifichtône* lijkt erop te wijzen dat er weinig contact – laat staan begrip – bestond tus-

sen Nederlands- en Franstaligen. En dat is misschien ook wel begrijpelijk: wat stelden de kleine Lage Landen aan de zee uiteindelijk voor tegenover het grote Franse rijk, dat vanaf de Middeleeuwen een immense culturele, politieke en economische invloed op heel West-Europa uitoefende?

Het Frankische Rijk

Het gangbare idee is dat het Nederlands nauwelijks tegenwicht heeft geboden aan de vele Franse leenwoorden die in onze taal terechtgekomen zijn. Dat Nederlandse minderwaardigheidsgevoel blijkt onterecht. Hoewel het Nederlands ongeveer drie keer zoveel woorden uit het Frans heeft geleend als andersom, blijkt de Nederlandse invloed op het Frans bepaald niet verwaarloosbaar.

Het begon allemaal in het jaar 481, toen het Frankische Rijk werd gesticht, waartoe onder andere het huidige Frankrijk, Nederland en België behoorden.

Het stond onder leiding van de Merovingen, een familie die afkomstig was uit de Lage Landen en Oud-nederlands sprak. Pas in 751 maakten ze plaats voor de Duitssprekende Karolingen. Maar toen had het Nederlands bijna drie eeuwen lang zijn stempel op het Frans gedrukt. Daarom vinden we bijvoorbeeld allerlei Nederlandse leenwoorden in het beroemde heldendicht *Chanson de Roland* uit 1080, waarin verhaald wordt over de nederlaag die Karel de Grote in 778 bij Roncevaux in Navarra leed in zijn strijd tegen de Basken, waarbij Roeland, neef van Karel de Grote, in een achterhoedegevecht sneuvelde. Het zijn vooral krijgstermen als *épier* (van het Nederlandse *spieden*), *éperon* (van *spoor*, ‘metalen hielstuk aan een laars’),

Ook veel namen voor lekkernijen zijn overgenomen, zoals *amplimous* (*appelmoes*), *boucacouque* (*boekweitekoek*), *gaufre* (*wafel*) en *spéculos* (*speculaas*).

guetter (*wachten*, ‘opwachten’), *fauteuil* (*vouwstoel*), *hair* (*haten*), *heaume* (*helm*), *honnir* (*honen*) en *salle* (*zaal*).

Door de honderden Nederlandse leenwoorden werd het Frans in deze periode met twee op dat moment onbekende klanken uitgebreid: de *h* in bijvoorbeeld *harpe* (van het Nederlandse *harp*) en *hêtre* (*heester*) en de *w*, die in het moderne Frans veranderd is in *g(u)*, vergelijk *gant* van *want* (‘handschoen’).

Huis-tuin-en-keukenwoorden

Nadat het Frankische Rijk uiteengevallen was, bleven er contacten bestaan tussen het Nederlands en het Frans, die voornamelijk uitgingen van het tweetalige overgangsgebied in het huidige Vlaanderen, Wallonië en Noord-Frankrijk. De meeste Nederlandse leenwoorden – bijna tweederde van de in totaal ongeveer 1550 – vinden we dan ook in Noord-Franse dialecten. Een deel van deze dialectwoorden is inmiddels verouderd of aan het verouderen, ook omdat in Frankrijk, net als in Nederland, de dialecten steeds meer terrein verliezen. Maar een ander deel is Standaardfrans geworden, bijvoorbeeld *mite* (*mijt*) en *tique* (*teek*).

In de Franse dialecten zijn vooral huis-tuin-en-keukenwoorden geleend, zoals *dicbeth* (*dekbed*), *drövatte* (*draagvat*), *emme* (*emmer*, ‘vloeistofmaat’), *asbane* (*halsband*) en *hec* (*hek*). Veel woorden komen voort uit de landbouw, zoals *linsat* (*lijnzaad*) en *bucail* (*boekweit*). Woorden als *colza* (*koolzaad*), *bintje* en *framboise* (*braambes*) zijn Standaardfrans geworden.

Ook veel namen voor lekkernijen zijn overgenomen, zoals *amplimous* (*appelmoes*), *boucacouque* (*boekweitekoek*), *gaufre* (*wafel*) en *spéculos* (*speculaas*). Vlaamse biersoorten vonden gretig aftrek in Frankrijk, inclusief hun naam, blijkens leenwoorden als *faro*, *gueuze* (*geuze*), *hougarden* (*Hoegaarden*), *lambic* (*lambiek*), *lopète* (*luppensbier*), *midelle bière*

(*middelbier*) en *pètèrman* (*peterman*). Dat de Fransen zich het Vlaamse bier goed lieten smaken, is goed te zien aan het Franse *godaille*. Dat woord gaat terug op de verouderde Nederlandse verbinding *goed aal* (‘goed bier’), maar in het Frans staat het voor véél meer: ‘overdaad aan eten en drinken’. Het ervan afgeleide werkwoord *godailler* betekent zelfs ‘de bloemetjes buitenzetten, aan de zwier zijn’.

Bolwerk en beurs

In de Middeleeuwen waren de Vlaamse steden in heel West-Europa vermaard vanwege de lakenindustrie. Dat vinden we terug in de plaatsnamen *Poperinge* en *Kamerijk*, die in het Frans terechtgekomen zijn als *popeline* en *cambrai*, aanduidingen voor fijn linnen. Verdwenen, naar plaatsnamen vernoemde stofnamen zijn *escot* (van *Aarschot*), *bergopzoom*, *bruges* (*Brugge*) en *gant* (*Gent*).

Eeuwenlang hadden Fransen en Nederlanders contact over zee of via de waterwegen. De Fransen leerden zo de Nederlandse namen kennen voor *baars*, *haring*, *krab*, *schelvis*, *spierling* en *stokvis* – in het Frans: *bar*, *hareng*, *crabe*, *églefin*, *spirlin* en *stockfisch*. De Nederlandse scheepsbouwkunst was toonaangevend, dus de Fransen namen op dat terrein allerlei woorden over, zoals *bakboord*, *boegspriet*, *boei*, *fok*, *mast*, *stuurboord* en *windas* – in het Frans: *bâbord*, *beaupré*, *bouée*, *foc*, *mât*, *tribord* en *vinas*.

In de zestiende en zeventiende eeuw voerden Spanjaarden, Fransen en Nederlanders veel strijd in Vlaanderen. Als gevolg hiervan leerden de Fransen allerlei Nederlandse krijgstermen kennen, zoals *bivouac* (*bijwacht*), *blocus* (*blokhuis*), *boulevard* (*bolwerk*), *drosser* (*drossen*) en *quartier-mâitre* (*kwartiermeester*). Al in de Middeleeuwen had men een strijdbijl de schertsende benaming *godendard* gegeven, naar het Vlaamse *goedendag* – een woord dat in het middeleeuwse Nederlands overigens nooit als wapennaam is aangetroffen.

Later, in de zeventiende eeuw, de Gouden Eeuw van de Republiek, hebben de Fransen Nederlandse woorden overgenomen als *atlas*, *berm* (als vestingbouwterm; dat werd *berme*), *actie* (in de betekenis ‘aandeel in grondkapitaal’; het werd *action*), *beurs* (‘handelsbeurs’: *bourse*), *gas* (*gaz*) en *loterij* (*loterie*).

Korfbal

De meeste Nederlandse leenwoorden in het Frans zijn overgenomen voor 1800, maar ook daarna werd er wel wat geleend. In de twintigste eeuw bijvoorbeeld de namen voor kaassoorten *édam*, *gouda* en *maasdam*, de hondensoorten *groenendael* en *schipperke*, en de sport *korfbal*.

Veel van de Nederlandse leenwoorden in het Frans komen alleen in dialect voor, en zijn aan het verouderen. Maar de *Petit Robert*, het standaardwoordenboek van het moderne Frans, vermeldt nog steeds ruim vijfhonderd Nederlandse leenwoorden. Voilà! <